

JACQUES MARITAIN, *TRI REFORMATORA - LUTHER,
DESCARTES, ROUSSEAU** (II)

Miljenko Belčić, Zagreb

III.

Ista Augustinova misao o Bogu u koliko je nutarniji od najnutarnjega u čovjeku i u koliko je izvorište autonomnog čovjekovog 'ja' i to baš tog 'ja', tog autonomnog subjekta čovječstva samog kao takovog i svega što je njegovo, moći će nam dobro poslužiti pri osvrtnu na neka relativno važnija između onih razmišljanja što nam ih je ostavio Jean Jacques Rousseau.

1. Počnimo s metafizičkim razmišljanjem o onoj osobini čovjeka pojedinca koju zovemo sloboda volje.

Prvo što ćemo reći o volji jest da je to čovjekova moć koja je aktivna, gotovo bismo rekli u izrazitom smislu aktivna.

Riječ "volja" ne uzimamo sada u užem značenju riječi, nego u širem i najširem. Tom riječju označujemo i čuvstva i srce. A podvrste koje za neka gledišta suvremene psihologije jesu potrebne, mi u ovom razmišljanju možemo izostaviti.

Ta tvrdnja o aktivnosti volje - koja je iz neposrednog, pa i predznanstvenog uočavanja posve vidljiva - ima svoje dublje značenje. Počet ćemo od preciznijeg uočavanja činjenice, a po tom ćemo tražiti njezin izvor i domet.

No taj svoj pokušaj preciznog uočavanja činjenice počet ćemo od onoga što tu tvrdnju dovodi u sumnju. Naime, sigurno je da čovjek koji donosi neku odluku, ovisi o motivima koji ga privlače (odnosno, odbijaju). Što više, ne samo ti konkretni i neposredno uočeni i odvagani motivi, nego i cijela situacija - situacija u vrlo širokom značenju te riječi - tu utječe. Situacija vremena ili kraja u kojem se živi, utječe ne samo npr. na način odijevanja - to je zaista stvar običaja i lako se može i smije mijenjati - nego utječe i na području na kojem ne bi smjela utjecati. Tako na primjer u znanstvenom svijetu traženje istine moralo bi biti nedirljiva svetinja, a koliko puta može praviti smetnje ozbiljnom znanstveniku baš ono što situacija donosi terorom odozgor ili terorom odozdol. I tako dalje. Ne bismo li dakle možda bili bliži istini, reknemo li da tzv. "slobodna odluka" jest više rezultanta brojnih komponenti (ili konstatacija raznovrsnih utjecaja) iz kojih je rezultirao onaj prividno slobodan čin?

Ne zalazeći u pojedinosti mi ipak tvrdimo da u svem tom zbivanju oko slobode u odlučivanju, u kojoj je mnogo toga tajanstveno, postoji i čimbenik čovjekove aktivnosti, aktivnog (ne samo pasivnog) stava

* Prvi dio ovog članka objavljen je u: *Crkva u svijetu* br. 3, 1994, str. 215-230.

prema motivima i prema situaciji. Pokušajmo ga zamijeniti promatrajući rad volje.

Privlačnost objekta kao motiv za izbor volje sigurno utječe na odluku. Ali ipak motivi sami nisu završni razlog baš ove ili one odluke. Kad bi, naime, motivi bili taj završni razlog pri odlučivanju, tada bi moglo doći - i dolazilo bi - do "pat-pozicije" (da se poslužimo usporedbom iz šaha). A iskustvo nam kaže da nije tako. Čovjek doduše prima "poziv" ponuđenih alternativa o kojima se treba odlučiti, ali prima ga tako da nakon što je od ponuđenih alternativa "čuo" sve što su mu one mogle "reći", on sam donosi odluku. I zato ne dolazi - ni pri više-manje jednakoj privlačnosti ponuđenih alternativa - do "pata". Onaj zastoj kad čovjeku možda i klone hrabrost za odluku, ne dolazi od više-manje jednake privlačnosti alternativa, nego od važnosti odluke i težine njezinih posljedica. Tada tražimo, možda i grčevito, prevagu motiva u namjeri (većinom, dakako, podsvjesno) da privlačnost ove ili one alternative pomogne klonuloj hrabrosti za samostalno, osobni, aktivan nastup. Obratno, kada odluka nema teških posljedica, onaj aktivni udio naše volje javlja se sasvim lako, makar motivi bili više-manje jednaki.

Recimo istu misao na drugi način! Vještini pokretima ruke mogu držati loptu na vrhu prsta a da ta lopta ne padne. Dok se ruka na rečeni način miče i drži loptu, to je za silu teže s obzirom na tu loptu i taj prst "pat". A pri tom, odlukama volje, makar se privlačnost alternativa našla u takvom nekakvom "patu", makar i došlo do privremenog zastoja, zastoj se nadvladava, jer pri odlukama volje javlja se neki novi - u samim alternativama još nenazočni aktivni činilac, i on dokida tu zavrzlamu, taj "pat".

Pogledajmo istu stvar još i pod ovim vidikom: mi običavamo obrazlagati svoje odluke, pa velimo: "To sam učinio zato jer..." Istina je što kazujemo, istina je da nas je dotični motiv privlačio i najposlije privukao. No da li je on sam od samoga sebe i od same svoje vrijednosti takav da me je morao - baš morao! - privući, da li me je samo on mogao privući? Vjerojatno ćemo često moći razabrati kako je to spominjanje razloga baš za tu takvu odluku više naknadno konstatiranje onoga što se je već pred tim dogodilo pri mom intimnom izboru, a sada taj svoj izbor naknadno obrazlažem; najčešće postojale su i druge alternative koje su me privlačile, i koje sam - jednako kao i ovu odabranu - mogao odabrati samo da sam htio.

No istini za volju valja reći da ima i takvih situacija u kojima vrijednost samo jedne ponuđene mogućnosti neminovno privlači. Primjerice, ako me tko zapita koliko je $5+3$, meni se tada otvaraju dvije mogućnosti: jedna je da, ako hoću, odgovorim, a druga je da, također ako tako hoću, ne odgovorim. Ako želim odgovoriti u skladu s matematikom, moguć je samo jedan odgovor; njegova je privlačnost neminovna. A ni tada nije izostao onaj aktivni čimbenik pri čovjekovu slobodnu činu, jer na to pitanje - koliko je $5+3$ - čovjek ne odgovara

kao puki stroj, mehanički, bezosobno, nego odgovara baš kao čovjek, kao osoba, kao biće koje zna o čemu se radi, koje zna što radi, cijeneći ono što čini, htijući ono što čini, ukratko, kao gospodar tog svog čina, i to razumski gospodar, koji hoće ono što je razumsko, i koji neće ono što nije razuma dostojno.

Franjevac o. Karlo Balić pronašao je jedan rad Duns Skota - do tada tiskom još neobjelodanjen - koji osvjetljava novim svjetlom pitanje kojim su se bavili istraživači Skotove misli, a to je: da li je Skot držao cijeloga svog života mišljenje da je cjeloviti uzrok odluke sama volja, ili je uz volju koja se odlučuje također pravi uzrok (suuzrok) i objekt o kojem se odluka donosi. Balićev je zaključak da Skot sigurno nije ostao cijeloga života kod onog mišljenja što ga čitamo u njegovim pariškim djelima (tj. da je volja sama i jedina uzrok odluke). U oksfordskim djelima, kako ih Balić kritički obrađuje, izričito otklanja to mišljenje i pridijeva pravo suuzrokovanje i objektu; no, kako Balić misli, Skot nije sve do svoje (rane) smrti došao do konačne formulacije odgovora na to pitanje.¹² Dakle Duns Skot, koji nikada nije sumnjao u postojanje onog aktivnog elementa u našoj volji, nije ostao kod ekstremnog mišljenja da sama i jedina volja sudjeluje u donošenju odluke; uočio je i važnost objekta, ali tu važnost nikada nije toliko naglasio da bi zapostavio udio volje kao takove.

Podimo tim smjerom dalje! Pitajmo se što bi se dogodilo kad bi se čovjek našao - prvo svojim umom, te zatim svojom voljom - pred takvim objektom koji bi bio pod svakim vidikom dobar, neodoljivo poželjan, dubinski lijep. Ako bi taj susret bio samo *teoretske* naravi, bilo bi nam teoretski jasno da takav objekt treba prihvatiti. A da bismo ga prihvatili i u *praksi*, to je novo pitanje. Kao što bismo ga mogli prihvatiti, tako bismo ga mogli i ne-prihvatiti.

No ako taj susret ne bi bio tek nešto teoretsko, nego bi to bio stvaran susret u životnoj stvarnosti, tada bi, po svoj prilici, naša reakcija - i uma i volje - bila ostvarena također u životnoj stvarnosti. Da li bi ta reakcija bila samo pasivno primanje ili bi se tu javio i aktivni čimbenik? Dakako da bi se javio, i to i u umu, i u volji. Um pred tako zanimljivim objektom ne bi tek pasivno čekao da mu se objekt nametne; svako dostignuće u tom spoznavanju pozivalo bi volju nek još više pokrene spoznajne moći na daljnje - u ovom slučaju - skrajnje zanimljivo istraživanje. Volja bi, kao razumski gospodar svojih čina, vagnuvši i doživjevši tu neodoljivu poželjnost, razmjerno toj privlačnosti aktivno bi se usmjerila prema njoj. Štoviše, čini se da treba reći, da bi čovjek, ako bi ikada išta u svome životu aktivno nešto zaželio i prihvatio, to bi se dogodilo sad u tom takvom slučaju.

¹² Usp. Carolus Balić, *Circa positiones fundamentales I. Duns Scoti*, u: "Antonianum" 28, 1953, str. 286-290, gdje se poziva (str. 288, bilj. 3) na svoj rad: Une question inédite de J. Duns Scot sur la volonté, u: Recherches de théologie ancienne et médiévale, III, 1931, str. 202.

2. Ta naša konstatacija činjenice aktivnosti u našoj volji zahtijeva novo pitanje: od kuda ta aktivna komponenta. To je pitanje potpuno opravdano (a kamo će nas dovesti traženje odgovora, ubrzo ćemo vidjeti). Zašto je opravdano? Idimo korak po korak!

Ljudska mašta mogla si je zamisliti "perpetuum mobile", stroj koji bi se kretao sam od sebe, bez pomoći ikakvog izvora energije. Fizika zna da je to nemoguće, zna iz svojih kriterija. Vagoni na tračnicama neće se kretati ako ne bude lokomotive; lokomotiva neće vući vagona ako ne bude izvora energije kojom će se ona kretati i djelovati, vući vagona. I tako dalje.

Listopadna stabla, svako prema svojoj vrsti, nakon dovršenog godišnjeg djelovanja pripravlja se za zimsko mirovanje, uz drugo, odbacuju svoje lišće. Na proljeće primit će energiju od sunca, asimilirat će je u sebe i postat će ponovo aktivna stabla. Bez dolaska te energije - dolaska i podrijetlom izvana! - sav taj genijalno uređen organizam stabla ostaje pasivan, nepokretan.

Reknemo li da čovjek po svojem umu i volji pripada već i duhovnom svijetu, a pri tome mislimo da je duhovni svijet prožet nekim dinamizmom i doslovnom aktivnošću, ipak još ostaje otvoreno pitanje pripada li ta duhovna aktivnost onom "svijetu neplivača" (o kojem smo govorili u I,6) i svijetu participiranih bića (II,2). Ako je tako, onda treba dalje tražiti od kuda potječe ta aktivna komponenta što se zamjećuje u čovjeku. Kriterij za raspoznavanje postoji.

Indikatorna je ova činjenica: također na duhovnom području - konkretno, uma i volje - postoji činjenica stjecanja. Stječe se ono čega do tada nije bilo, npr. stječe se novo znanje, stječu se nove etičke kvalitete. A stjecanje je znak pripadnosti "svijetu neplivača", jer ostvarenje onoga što je prije bilo samo neostvarena mogućnost, zbiva se *zahvatom druge stvarnosti* koja - kao takva, kao različita - nadopunja onaj nedostatak i prazninu one same neostvarenosti. Kažem "različita", jer bi inače nedostatak i praznina ostala ono što jest, praznina i nedostatak. A ti "zahvati" zbivaju se na razne načine.

Teren, dakle, na kojem se krećemo pri stjecanju nečeg novog, makar bio na duhovnom području, jest teren i ozračje "neplivača" i participacije.

No pri ovom ispitivanju nećemo se zaustaviti samo na ispitivanju terena i ozračja. Svratimo pozornost na samu tu aktivnost kao takovu, dakle onu koja ispunja, točnije, koja aktivno zahvaća - nekim ondje prikladnim načinom - da ispuni onu spomenutu "prazninu" neostvarene mogućnosti, koja predusreće sve one "pat - pozicije", koja čini čovjeka razumskim gospodarom svojih čina, te i za nju pitajmo da li pripada "svijetu neplivača" i ona, kao takova.

Spomenimo i tu neke indikatorne činjenice, a koje su svojstvene baš toj aktivnoj stvarnosti u čovjeku! Ta je aktivnost sva usmjerena na neko traženje daljnjega. A što je to "daljnje" što zapravo ona traži, ne razabire se jasno. No bez obzira na to što je taj cilj a i traženi objekt

nekako bezimen i nejasan, već sama činjenica tog traženja nečeg daljnjeg pokazuje i prokazuje nepotpunost i nedorečenost te aktivnosti same kao takove; osmišljenje njezinog postojanja nije ostvareno njom samom (kad bi bilo, ne bi trebala tražiti nešto drugo). Iz te činjenice traženja (bilo općenito, bilo traženja osmišljenja) a u donekle nepoznatom mogla je nastati poznata činjenica da u toj aktivnosti ima tapkanja i lutanja, neke nejasnoće i neke nesigurnosti. Siguran je samo onaj dubinski i nezaustavljivi "Naprijed!" (o njemu više u slijedećoj, 3. točki). Ta je, dakle, aktivna sila još nedorečena i u svojoj strukturi (stvarnosti) i u njezinu osmišljenju - bez pomoći nečeg drugog. A Prvotno Biće (sjetimo se I,6) niti ima u sebi neke neodređenosti, niti pod bilo kojim vidikom treba pomoć u bivstvovanju.

I tu smo, dakle, također na terenu "neplivača" i participacije. Dosljedno treba tražiti i negdje naći gdje je izvor te čovjekove aktivne mogućnosti što se javlja pri spoznaji i pri težnji (volji, srcu).

3. Da bismo vidjeli od kuda ta aktivnost potječe, promotrimo njezine osobine iz kojih bi se moglo razabrati njezino podrijetlo. Promotrit ćemo ovo dvoje: njezinu neuništivost, i njezinu zahtjevnost u ciljevima za kojima ide, upravo neku nezasićenost koja se ne želi odreći ni jedne stvarnosti.

Zapažanje nam nije pokazalo ni jedan jedini slučaj posvemašnjeg dostignuća kakvo bi bilo pri "susretu" s onakvim bićem koje bi bilo pod svakim vidikom i trajno umu i volji (srcu) poželjno (u smislu rečenog pri svršetku 1. točke ovog III. dijela). Štoviše, zapažanje nam pokazuje - koliko već možemo zapažati - da svako dostignuće brzo pada u neki zaborav; brzo počinje novo traženje, ako i ne na istom području, ali svakako na nečem što - mimo već dostignutoga - čovjeka zanima. A to novo traženje tako je uporno kao da se do tada nije postiglo uopće ništa. Aladin, iz "Tisuću i jedna noć", imao je čarobnu svjetiljku kojom je dozivao duha pomoćnika, i duh bi mu najspretnije izvršavao svaku želju. A taj Aladin prikazan je kao čovjek koji je i dalje podložan željama i traženju. To je njegovo traženje nekad uspješno, nekad neuspješno, izvedeno nekad spretno, nekad nespretno, ukratko, Aladin je ostao čovjek - s obzirom na želje - kao i svi drugi. Solženicin zapaža: "Sreća neprestane pobjede, sreća ispunjene želje, sreća uspjeha i potpune sitosti - to je patnja. To je duhovna smrt, neka vrst beskonačnog bola."¹³ Opravdano, dodali bismo mi, jer te "neprestane pobjede" jesu neprestana prigoda da čovjek iskusi kako on traži zapravo nešto drugo.

Pa i pri razboritom discipliniranju vlastitih planova i želja čovjek se ne odriče svoje osnovne težnje za nekom skroz svojevrsnom i plemenitom srećom. Da bi predusreo muku neuspjeha i pritiska neuspjelih želja, čovjek traži neki kompromis. Možda odabire lakše, ali

¹³ A. Solženicin, *U prvom krugu*. S ruskog prevela N. Šoljan, Otokar Keršovani, Rijeka 1969, str. 40.

manje unosno mjesto. Možda neće 50, ni 10, nego samo 5 hektara obradive zemlje. Planinar koji nema prilike osvajati one vrhunski zanimljive domete, obustavlja takve želje i zadovoljava se planinarskim ciljevima, njemu dostupnim. No ako se prilike promijene i njemu postane dostupno nešto što je prije bilo nedostupno a za planinara je vrlo privlačno, on će to možda prihvatiti i ostvariti. - U svim tim slučajevima discipliniranja želje nije želja za srećom prisiljena na šutnju. Naprotiv, ona je ostala, samo je izmijenjen - u skladu s prilikama - njezini neposredni oblik.

Filozofsko pak razmišljanje ne samo ne opovrgava slutnje o nezasitnosti osnovne čovjekove težnje, nego ih potvrđuje i obrazlaže. Za filozofiju je, naime, vrlo indikativno da čovjek svoju misao - prvo za samog sebe, a po tom i za druge - najredovitije izriče i formulira umskim procesom koji se u logici zove sud, a osnovna mu je shema: subjekt jest predikat. (Ako rečenica ima glagolski predikat - npr. "kanarinac pjeva" - taj se glagolski predikat može prenijeti u imenski, "kanarinac jest pjevajući"). Taj tako izgrađen instrumentarij mišljenja osposobljen je da izrekne bilo koju stvarnost koja na bilo koji način 'jest'; tek posvemašnje isključenje ili nenazočnost toga 'jest' onemogućuje umsku spoznaju. Dakako taj proces spoznavanja nije uvijek jednostavan i neposredan. Često su potrebne usporedbe, metafore, analogije raznih vrsta, negacije..., Često je promatrana građa takova da od nje spoznajemo tek nešto. Ali ipak posvemašnji "crveni semafor" nikad se ne ispriječuje pred očima našeg uma, iako ga privremeno i pod nekim pojedinačnim vidicima može biti.

A gdje je razum, ondje će biti i ona razumska težnja, volja. Ni za nju nema nigdje i nikada posvemašnjeg "crvenog semafora".

Ni ona drugačija zamisao životnoga puta koja svjetuje: "Uništi svaku želju!" ne može čovjeka smiriti. "Discipliniraj svoje želje", "dobro upravljaj svojim željama!" - to za praksu prihvaćamo. No i to je potvrda onoga što smo malo prije rekli o tom discipliniranju koje je zapravo samo privremeno mijenjanje oblika osnovne težnje, a ne njezino poricanje.

Pa kad je tako, onda se Aladin (iz "Tisuću i jedna noć") zaista nije ni mogao zaustaviti i pod svakim vidikom konačno se smiriti u načinu života koji mu je omogućivao duh pomoćnik. Pisac te priče dobro je to rekao, kako se veli, između redaka.

4. Promotri smo činjenicu da u čovjeku postoji ona aktivna moć koja ne dopušta završetak čovjekove životne angažiranosti u "Pat-poziciji", kojom je čovjek ne tek mehanički izvršitelj, nego svjesni, osobni gospodar i odreditelj svojih odluka. Nadalje, vidjeli smo da ta pojava pripada "svijetu neplivača", tj. da to nije pojava koja bi bila apsolutno neovisna i samo svoja, nego da pripada svijetu proizvedenih bića koja participacijom jesu ono što jesu. Napokon, vidjeli smo da je ta aktivna moć ne samo uporna u svojoj aktivnosti, nego i skrajnje zahtjevna, doslovce - u svijetu u kojem živimo - nezasitna; ona ne traži

kao svoj završni domet tek ovo ili ono (ovakovo ili onakovo) biće nego, bolje rečeno, samo iskonsko počelo, "pobjedu nad ništavilom", bitak, po kojemu pojedinačna bića (ova ili ona, ovakva ili onakva) jesu bića, "izranjaju iz mora ništavila".

Nek nam tu za razumijevanje te tvrdnje o teženju prema iskonskom počelu pomogne jedna usporedba! Poznata je činjenica da stručnjaci - u znanosti i u umjetnosti - nerijetko s mnogo muke traže što je npr. Platon, Aristotel, Bošković, Einstein..., ili Michelangelo, Beethoven... htio reći nekim svojim djelom. U tu se svrhu traže i međusobno uspoređuju tekstovi i radovi koji se bave sličnim pitanjem, ispituju se okolnosti u kojima je živio dotični stvaralac, a koje su možda ostavile traga u dotičnom djelu, itd. Čest je slučaj da se takvi zaključci poslije ponovno ispituju, pa da drugi istraživač nekad potvrdi, možda i upotpuni zaključke svojih prethodnika, a nekad ih ispravi. No kad bismo mogli izravno ući u dušu dotičnog mislioca ili umjetnika, ne bi nam trebalo onog mučnog skupljanja njegovih radova, jer bi nam sve bilo jasno gledajući neposredno kako je dotična misao - znanstvena ili umjetnička - živjela u duši Platona, Beethovena...

Tražiti iskonsko počelo stvarnosti koja nas zanima, tražiti ne samo tek ovo ili ono biće, nego ono počelo iz kojega je ta privlačna stvarnost provrela, te po tom traženju uspješno dovršenom naći to počelo - to znači naći također i ona željena bića u samoj jezgri njihove ljepote i poželjnosti!

A to počelo jest Bog.

Bog dakle, Bog u koliko je beskonačan, Bog koji nije tek jedan od modusa bivstvovanja, nego je ničim zakočeno sveopće izvorište ne samo *svake* stvarnosti, nego *stvarnosti* kao takove (nešto od tih misli iznijeli smo u I,6), Bog koji svojom stvaralačkom zamišlju i svojom stvaralačkom ljubavlju svakom biću daje ne samo njegovu vlastitu i specifičnu vrijednost i ljepotu, nego mu daje i da uopće *jest* (bivstvuje, postoji), tako da 'bivstvovati' ne znači 'biti bačen u stvarnost', niti živjeti u strahu pred prazninom neba (o tom smo nešto rekli u II,2), taj i takav Bog jest ono biće prema kojemu teži čovjek onom svojom dubinskom aktivnošću. U Bogu, takvom Bogu, čovjek će se najposlije smiriti - smiriti u ovom smislu što više neće morati tapkati pa i lutati u traženju, i istodobno će biti u najvišem i najplemenitijem smislu aktivan uranjajući najintenzivnije umom u upoznavanju te Istine kojoj ništa nije promaklo i koja apsolutno jasno i apsolutno potpuno odgovara na svako naše pitanje; sve što umjetnost daje ili može dati bit će tu otvoreno čovjekovu doživljavanju; biti će aktivan i time što će kao razumski gospodar svojih čina svim svojim bićem ljubiti Boga dostojnoga ljubavi, a koji - baš božanski - ljubi čovjeka.

Čovjek je dakle "konstruiran" kao biće koje je kadro doseći *taj* cilj, doseći ga ne tek pasivno i nepokretno od drugog primajući, nego prema tom i takvom cilju - iz analize ga nekako nazrijevamo -

usmjerena je čovjekova aktivnost, ona njegova dubinska aktivna usmjerenost bez koje nema osmišljenja i radosti života. Čovjek je kao "negativ reljefa" Božje punine; ispunit će se u susretu s Bogom, i tek u susretu s Bogom. Promašaji na tom putu ne mogu ostati bez posljedica, ne samo krupnih, nego životnih i skrajnje dubinskih. Friedrich Wilhelm Nietzsche ovako opisuje doživljavanje čovjeka koji je pokušao otjerati Boga iz svoga života: "Vrati se, sa svim tvojim mukama! Zadnjemu od svih osamljenih, o vrati se! Svi potoci mojih suza teku prema tebi! I posljednji plamen moga srca - prema tebi se žari! O, vrati se moj nepoznati Bože! Moja boli! Moja posljednja srećo!"¹⁴

"Konstruktor" koji je "konstruirao" takvo biće, takvog čovjeka s takvim ciljem i s aktivnošću primjerenom tom takvom cilju, zaista je bio smion "konstruktor"! Smion u "konstruiranju", smion u ljubavi (usp. rečeno u II,2). Lik i djelo Isusa Krista nastavlja govoriti - i kako govoriti! - o toj ljubavi i smionosti.

Čovjekov se dakle život odvija u usmjerenosti - te dosljedno u plemenitoj napetosti - dinamizma od Boga-Izvoru, tog smionog konstruktora, do Boga-Uvira, točnije, do susreta s Njime u zajedničkom doživljaju punine istine i ljepote, u zajedništvu ljubavi.

Sad imamo sve elemente za odgovor na pitanje od kuda provire ona naša aktivnost koju smo promatrali kako nadvladava one "pat-pozicije" i koja zahtjevno i nezaustavljivo - makar nekad tiho i jedva čujno - ide naprijed: od Boga do Boga; biti izrečen i, iz ljubavi, biti pozvan na susret u ljubavi - to je "generator" na kojem se pune "akumulatori" čovjekova uma i srca, plemenite slobode ne na način puste samovolje, nego na način razumskog gospodarenja svojim životom, shvaćajući to u duhu dolične ozbiljnosti te s njom i radosti kakva se javlja u "kontekstu" stvarnosti koje smo promotrili.

5. No tu je još jedna pojedinost, vrijedna da se zapazi. Da bismo je uočili, pođimo s negativnog, nihilističkog polazišta. Psihološki je čovjeku sasvim moguće postaviti i tjeskobno pitanje: zašto uopće taj 'biti', zašto ne 'ne-bit', zašto ne apsolutno ništavilo. Postavimo isto pitanje na drugačiji način: recimo da Vam je dano na biranje, pa da na Vašu riječ slijedeće noći, u 5 minuta poslije ponoći - samo ako hoćete - nestane zauvijek tog - i lijepog i groznog! - ljudskog roda, da nestane Zemlje, Sunca, čitavog svemira, da nestane neba (u teološkom smislu), da nestane i Boga, da sve svrši apsolutnim ništavilom; na što biste se odlučili i zašto?

Tom tako formuliranom pitanju i pokušaju neke zamisli o apsolutnom ništavilu može se štošta prigovoriti. Pri takvim pokušajima čovjeku se uvijek nekako prikrade dodatna pomisao kojom barem samoga sebe nekako zamišlja kao neke vrste promatrača tog ništavila,

¹⁴ F. W. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra - Also sprach Zarathustra*, 4. i završni dio, poglavlje Obsjenar - Der Zauberer, broj I.

i tako dalje. Ali činjenica je da si čovjek, psihološki promatran, može postaviti takovo pitanje.

A odgovor je u ovome: Bog je toliko lijep, toliko za promatranje uma jasan i razložan, a za težnje volje i srca poželjan i drag, da nikada i ni pod kojim vidikom u Njegovu biću ne može se naći nešto neskladno, nepoželjno, umski promašeno ili neodobrivo, srcu neprivačno (pogotovu ne nešto odbojno). Dakako, naša neadekvatna ljudska spoznaja Boga i tu može zaći na besplodne stramputice, ali stvarnost Boga sama u sebi savršena je, apsolutno bez prigovora i bez nedostataka.

Ljepota, privlačnost o kojoj sada govorimo, jest ljepota i poželjnost u dubinskom i plemenitom značenju. Poželjna je, npr. istina, poželjan je poredak u kojem vlada poštenje, pravednost, međusobno razumijevanje. Lijepo je živjeti uz etički visoko izgrađenu osobu. Poželjna je ljepota npr. umjetnosti. A sve su to tek slike i participacije onoga što Bog u sebi nosi na način punine stvaralačkog izvora.

Ipak iznesimo prigovor kakav se javlja u našem ljudskom načinu razmišljanja: nas ljude i najljepša duboka - primjerice Bachova ili Wagnerova - glazba može zamoriti, pa i njezini najljepši dometi. Nema li te opasnosti i pri susretu s Bogom? Ne, jer u Bogu nema nedostataka, ni nedostataka zamaranjem.

Također naša, tipično ljudska, želja za promjenom neće se javljati pri susretu s Bogom. Razlog je jednostavan i jasan, uključen u činjenici da od same i puke želje za promjenom nitko nije ozbiljno zaželio npr. oslijepiti. Promjenu želimo ne radi nje same, nego onda kada dotadašnje dobro postane smetnja drugom željenom dobru. A u susretu s Bogom toga neće i ne može biti.

I tu je odgovor na ono, nama ljudima moguće, nihilističko pitanje - da li da nestane ljudskog roda, svijeta, neba, Boga. Sâmo naša nesavršena spoznaja omogućuje već sâmo to pitanje. Ljepota Božje dobrote razlog je da Bog postoji.

A vidjeli smo (malo prije u našoj 4. točki) da je upravo ta ljepota Božje dobrote razlog da u čovjeku postoji ona aktivna težnja, toliko jaka i toliko važna u čovjekovu životu. Dakle slijedi dalje da je Bog *toj* težnji izvor postojanja, ne samo onako općenito, nego njoj je razlog i izvor postojanja *u koliko* je dobar i lijep, toliko dobar, da je upravo ta Njegova dobrota i ljepota *razlog postojanja* ne tek stvorova, nego *i Boga samoga!*

Augustinova misao da je "Nećije ono što jesi" - kako nas može, pod sada promotrenim vidikom, ispuniti plemenitim i nenametljivim ponosom!

Maritainov prikaz Rousseaua može nam u mnogo pojedinosti pomoći, kao neki kontrast, da bolje zamijetimo ono što imamo.